

De bewoners van deze streek

Om enigszins een beeld te kunnen krijgen van de eerste bewoners van deze streken, moeten we een blik werpen op hetgeen hierover in de geschiedenis wordt geschreven. Van vaste bewoners, is voor zover bekend in deze streken pas sprake in de jonge steentijd, zo'n 2500 jaren voor het begin van onze jaartelling. Deze mensen woonden bij water, met een geschikt akkertje en wat weidegrond. Vuurstenen gebruiksvoorwerpen, zoals bijlen en dergelijke en urnen zijn hier en daar gevonden.

Zoals men weet, begroeven deze eerste bewoners hun doden niet, maar werden ze verbrand. De as werd in aarden potten bewaard en begraven. Deze potten werden urnen genoemd zodat hier en daar nu nog urnenvelden worden aangetroffen, die de tijd wat hun gaafheid betreft goed hebben doorstaan. In Drenthe vond bijzetting plaats in die reusachtig grote hunebedden. Dit zijn dan de enige tekens van een leven van een heel ver voorgeslacht, uit een ver en voor ons moeilijk te begrijpen verleden.

Het is wel waarschijnlijk dat deze mensen de rechtstreekse voorouders zijn geweest van de mensen die nu in deze streken leven. Doordat ze in gemeenschappen leefden, ontstonden er langzamerhand dorpen, omdat er geleidelijk meer kinderen kwamen die altijd in die gemeenschap bleven wonen. Een groot deel van de dorpen is duizenden jaren oud en bijna alle zijn enkdorpen. Omdat er geen andere manier was om aan de kost te komen, waren de bewoners aanvankelijk alleen uit boeren. De dorpsbewoners waren afhankelijk van wat de grond opleverde, aangevuld met de jacht en de toen nog primitieve visserij. Deze dorps- of gemeenschapsbewoners hadden geen behoefte aan contact met de buitenwereld, men trouwde er, en men werd er begraven. Maar zo langzamerhand werden deze gemeenschappen toch te klein, of waren er bewoners met een meer avontuurlijke aard, en gingen enkelen de gemeenschap verlaten, om elders hun geluk te beproeven. Zo zullen er ook hier wat in de omtrek van het Hogeveeld zijn terechtgekomen. Zij zochten net als hun vroege voorvaders, de hoge gronden uit om bij te wonen en in cultuur te brengen. Dit werden de latere hoge bouwkampen en de enk. Het was slimme (schrake) grond, maar door de eeuwenlange bemesting met heiplaggen ontstond de zwarte cultuurgrond. En geloof maar niet, dat het leven van die eerste bewoners benijdenswaardig is geweest, toen ze eerst moesten leven van wat ze van elders hadden meegebracht, aangevuld met de jacht op wild, dat hier toen nog volop aanwezig was. En zo begon men heel geleidelijk aan een beetje grond in cultuur te brengen. In de uitgestrekte heidevelden was genoeg heide te krijgen, waarvan eerst de plaggen dienst deden om een plaggenhut te bouwen, en ook dienden als bemesting. Het enige vee, als ze dat al hadden, weidden ze in de lage wilde leemgronden, die hier ook aanwezig waren. En zo groeiden de nederzettingen uit tot boerderijen. Het hout voor hun huizen vonden zij hier voldoende in de bossen. Om hun haardvuren te stoken waren er naast het hout ook voldoende schadden, die als een soort turf een behaaglijke warmte gaven, en in de veenachtige grond werden gestoken. Zo ligt het voor de hand dat er aanvankelijk hier maar weinig boerderijen waren. Dan waren er nog de zogenaamde hutbewoners, hier en daar verspreid in de velden en bossen. Deze leiden vaak een min of meer zwervend bestaan.

Of omstreeks de zesde eeuw al bewoners van deze streken waren, is niet met zekerheid te zeggen. Na die tijd werd er gebruik gemaakt van de ploeg, die in de zesde eeuw werd uitgevonden, waardoor de grondbewerking veel gemakkelijker en vlugger ging. Dit was wel een eeuw van grote veranderingen. De mannen die eerder op jacht gingen, terwijl de vrouwen het zwaardere werk deden, werden nu boer en de vrouwen hun hulp. Of ten tijde van de eerste bewoners hier het Christendom al was ingevoerd is niet te zeggen, wel dat omstreeks die tijd zij was ingevoerd door de Franken. De Saksen, zoals de bewoners hier, die nog tot het heidendom behoorden, gingen hiertegen fel te keer. Ze trokken gezamenlijk op tegen de Franken en verwoestten de vanuit Utrecht gestichte kerken, zoals die van Zutphen en Deventer. Die kerkgebouwen waren toen nog eenvoudige houten gebouwtjes, baksteen werd pas na het jaar 1100 gebruikt. Men beweerde dat de tegenstand tegen het Christendom zo groot was omdat het te duur was, want het Christendom had kerken nodig. Voordien kon men zich onder een oude eik redden. Men hield evenmin, als in latere jaren van het nieuwe, waarbij men moest

breken met de oude heidense gewoonten. Of dit alles tot de inboorlingen, zoals wij de bewoners hier wel kunnen noemen, is doorgedrongen is de vraag, maar het Christendom werd na die tijd, vooral omdat het ook naderhand meer en meer van hogerhand opgedrongen, overal ingevoerd. Toch bleef er ook later nog wel veel van het oude bij onze voorouders hangen, dat later als bijgeloof werd aangeduid. Bij het haardvuur joegen men elkaar de stuipen op het lijf met griezelverhalen. Je had de zogenaamde veurkiekers, die vertelden dat ze een lijkstoet hadden gezien. Ze wisten precies te vertellen wie er zou sterven, dat kwam ook steeds uit. Er waren anderen die grote rampen en oorlogen wisten te voorspellen, of branden, wat ook uitkwam. Er waren, ook ten tijde van het Christendom, nog zogenaamde belezers, die verstuikingen of brandwonden konden genezen, door er een gebedje over uit te spreken. De pijn verdween onmiddellijk en de wond genas voorspoedig. Dergelijke gaven gingen vaak over van vader op dochter, en van moeder op zoon. Die tijd ligt nog niet zo ver achter ons, en ik heb hier mijn Grootouders vaker over horen spreken. Ten tijde van het heidendom, zo vertelt men, deed men precies zo, alleen riep men toen de God Wodan aan, met hetzelfde resultaat.

Ja, het was wel een vreemde tijd in onze ogen, hoe ze in alle eenvoud nog leefden. De huizen waren nog geheel van hout, ook de buitenwanden. Deze waren getuind door dicht bij elkaar paaltjes in de grond te slaan, en hierdoor garden of twijgen door te vlechten op de manier van manden vlechten, en dan het geheel met leem aan te pleisteren, en zaten er onderschoeren aan. Hoewel al in de elfde eeuw de eerste bakstenen werden gemaakt, bleven die zogenaamde lemen muren nog eeuwenlang bestaan, omdat lang niet iedereen de middelen bezat om die veel duurdere steen aan te schaffen. De zogenaamde tichelovens, waar de steen werd gebakken, werden gebouwd waar veel klei of leem in de grond voorkwam, zoals op de Hoch op de Borkeld voor de steenfabrieken in Rijssen. Op de Markelose berg had je Rohaan (vroeger Klissen Abraham). Op de Needse berg zat een afstammeling van Rohaan. Overal kan men die oude leemkoelen nog zien. De pannembakkerij voor dakpannen begon in de achttiende eeuw pas op gang te komen. Als men leest van de grote brand in Holten op 16 juni 1829, waren de huizen nagenoeg allemaal nog met stro gedekt.

De boerderijen werden oorspronkelijk gebouwd als zogenaamde losse huizen, dat wil zeggen, de mensen woonden in dezelfde ruimte als de beesten. Tussen de ruimte waar de mensen woonden en waar de beesten waren gestald was het haardvuur, de vloeren waren van leem. Later werd het woongedeelte afgescheiden met een stenen muur, die men de stapelmuur noemde. Tegen de stapelmuur kwam toen het haardvuur, dat op dezelfde plaats bleef, en die het kon betalen legde om het vuur een ijzeren plaat. Achter het vuur een staande plaat. Onder de toen gemetselde schoorsteen met de schouw werden tegen de muur tot aan de schoorsteen tegeltjes geplaatst, met soms prachtige bijbelse taferelen. In de vloeren op de keuken werden veldkeien gelegd en soms met prachtige verschillende kleuren afgezet. De vloer op de deel bleef meestal van leem. Wat heb ik dit allemaal nog goed gekend. Die keitjesvloer heb ik in mijn kinderjaren vaak gezien bij de Venneman, dit was een prachtig gezicht. In deze streek werd in de tweede helft van de vorige eeuw in de leemachtige lage gronden veel oer (ijzererts) gedolven. De boeren die dergelijke grond toebehoorden, kregen dan enige vergoeding. De arbeiders verdienden een mooie cent met oergraven. De boeren die er paarden en wagens voor hadden, konden er wat aan verdienen door die oer naar Deventer te brengen. Daar werd ze in de boot werd geladen, en naar de smeltovens vervoerd. (*In Deventer had Nering Bögel een grote ijzergieterij.*)

Het transport van de oer door de boeren noemde men het oervaren. Daarom heet de weg tot Schalkhaar tot op de huidige dag nog altijd de Oerdijk.

En geloof maar dat er in deze streek heel wat is gedolven in de lage weiden. In mijn kinderjaren was dit nog duidelijk te zien in een paar weiden, wij noemden ze altijd oergaten. Bij ons liggen nog altijd een paar oerstenen, en bij ons was nog lange jaren de zeef van dikijzeren platen, waar men eerst de oer meezeefde.

Het laatst van dit alles herinner ik mij nog hoe in Veldermans vlesse (weiland) iemand liep met een scherppuntige ijzeren peilstok, maar van oergraven is niets gekomen, de

hoeveelheid zou het delven wel niet meer lonen. Na 1890 werd in deze streken vrijwel geen oer gegraven.

De kleding van de oermens, bestond in deze koudere streken uit dierenhuiden. Later toen er schapen werden gehouden, uit wollen kleding, aanvankelijk uit schapehuiden. Weer later ging men de wol spinnen en gingen de dierenhuiden naar de leerlooierijen om er schoeisel van te maken. In de vorige eeuw waren er nog vrij leerlooierijen op het platteland. Bij het looien gebruikte men de zogenaamde eek bij, dit was de schil van het eikenhout, dat in de Meimaand werd geschild, dan zat het sappig en los op het talhout. Het loskloppen en schillen noemde men bossen, en er werd heel wat gebost in de dagen in Mei, tot het einde van de vorige eeuw, en in het begin van deze eeuw. Ik weet nog even dat ze bij ons aan het bossen waren, en dat ik mee mocht koffie wegbrengen. Het talhout dat er overbleef na het schillen werd in bossen gebonden en in de stad verkocht. Er waren twee verschillende lengten van talhout, de Zutphense moate (maat) was langer als de Deventer moate. Toen de fabrieken de leerlooierij ter hand namen en de leerlooierijen op het platteland verdwenen, was het met het bossen ook gedaan, de fabrieken gebruikten voor de bereiding chemische stoffen. In latere jaren kwam de verbouw van vlas. Hiervan werd na heel wat voorgaande bewerking linnen geweven. Dit was een ambacht, dat door wevers in huis werd verricht op een zogenaamd weefgetouw en hebben sommige oude boerderijen hun naam "de Wever", hieraan te danken.

*Eerst was ik jong en schoon,
en droeg een blauwe kroon,
toen werd ik oud en stijf,
en kreeg een band om het lijf,
toen werd ik gebroken en geslagen,
en eindelijk door heer en bedelaar gedragen.*

Dit rijmpje gaat over vlas. Het spinnen van wol werd eerst door de vrouwen zelf gedaan. De ouderen herinneren zich nog wel de zogenaamde spinnewekken, waarin de boerendienstmeisjes, meestal begin Januari een week naar onze volk (naar het oudershuis) gingen, om voor hun zelf te spinnen. Die spinnewekke, waarin ze een week naar huis gingen herinner ik mij nog heel goed, maar dit oude gebruik had toen niet meer de betekenis, van voor zichzelf te spinnen.

Ja, in de kleding is in de loop der eeuwen heel wat veranderd. Als ik nu de kleren zie, die onze vrouwen en meisjes thans dragen. Vergeleken met die van hun verre voorgelacht, zouden ze aan die van vroeger nog wel even moeten wennen.

In de loop der laatste eeuwen kwamen enkele boerenplaatsen in andere handen dan de boeren en werden het huurplaatsen, hetzij door grootgrondbezitters die er een boerderij op bouwden, of ze gingen over in handen, van kooplieden in de stad, die door hun handel een centje hadden overgehouden en de boeren een goede prijs boden, om zo hun geld te beleggen.

Ook waren soms hele gebieden Bisschoppelijk of Grafelijk bezit, die dan een zogenaamd Hof stichten waarop ze een rentmeester zetten, die dan de pacht voor de Graaf of Bisschop moest innen, eerst in natura, en na de dertiende eeuw toen er geld in omloop kwam, in geld. En zo ziet men dat de Hoge Heren het vroeger voor het zeggen hadden. Ook werden in latere jaren wel eens boerenplaatsen nagelaten aan de kerk of den armen (diaconie).

Zo'n Hof was er vroeger in Espelo, waar de Graaf van Rechteren uit Almelo een rentmeester op had gezet. Hoewel het centraal gezag pas kwam ten tijde van Karel de Grote, die van 768 tot 814 als Keizer van Frankrijk over vrijwel geheel West Europa regeerde, hadden de dorpen en gemeenschappen toch hun eigen ordebewaarders aangesteld. Er werden ook zogenaamde kleppers of nachtwachten aangesteld, die de bevolking moest waarschuwen bij onraad.

Die tijd ligt niet zover achter ons, en ik herinner mij nog heel goed, dat Grootvader vertelde dat bij ons in de buurt de nachtwacht de huizen langs ging, en op de achterdeur schreef, wanneer hij zijn ronde gedaan had.

Toen het centraal gezag kwam, werden de dorpsveldwachters aangesteld, en later de marechaussees en de gendarmerie, die de sterke arm moesten vertegenwoordigen. De straffen waren niet mals en soms zelfs wreed. De aanvankelijke oermens voerde zijn verdediging uit met de knots, later in de steentijd werd de pijl en boog ingevoerd. Toen in de dertiende eeuw het buskruit werd uitgevonden, kwam in de hele bewaking en verdediging een hele verandering. Vaak had dit wanhopige gevolgen, daar de gewone mensen, die zich eerder verdedigden met zeisen en hooivorken, niets tegen de schietgeweren, zoals ze genoemd werden, konden uitrichten. Later werden die roeren, zoals ze ook wel genoemd werden, ook wel gebruikt voor de jacht. Vrijwel iedere boer en boerenknecht had een geweer om er eens een haasje mee te snappen. Er waren toen nog geen jachtpatronen. De loop werd voor een gedeelte gevuld met kruit en hagel, en na het aftrekken bracht een zogenaamde snaphaan een vonk teweeg die het kruit deed ontploffen. Het kruit bewaarde men in een kruithoorn. In die tijd werd ook de belasting ingevoerd, wat natuurlijk wel weer op gemopper en verzet stuitte, maar men had wel een middel achter de hand om dit door te voeren, zoals er thans ook deurwaarders zijn, maar er zullen wel heel wat belastingontduikers zijn geweest. Die belasting was soms ook lang niet mis, en zo was het mede hierdoor, dat sommige boeren hun boerderij moesten verkopen, die dan vaak in niet boerenfamilies overging. Omstreeks de veertiende eeuw werden er veel kerken gebouwd. De kerk kreeg de bevoegdheid om belasting te heffen, in de vorm van miskoren voor pastoor en koster en raapolie en was voor de kerk. Dit gaf een extra financiële druk op de bevolking.

Ook na de vijftiende eeuw, toen vele van de eerder Katholieke kerken in zogenaamde Hervormde handen overgingen, bleef het geven van het miskoren op enkele boerenhofsteden nog voortbestaan, tot op den huidige dag. Ook werden in en ver voor die tijd veel kloosters gesticht. Dit waren niet alleen centra voor Godsdienst en onderwijs, er werden daar ook nieuwe landbouwtechnieken ontwikkeld. In de werkplaatsen kreeg men onderricht in alle soorten ambachten. De kloosterlingen hebben hun vele werken van barmhartigheid en hun leven van soberheid veel tot heil der mensheid bijgedragen.

Kerkelijk waren de bewoners in deze streek vroeger, wat het Katholieke gedeelte betreft aangewezen op de Koerkamp (Lettele) en Heeten, en de Hervormden, voor zover zij onder de Gemeente Diepenveen woonden, op Colmschate, al kerkten ook wel sommige in Bathmen, en diegene onder de Gemeente Raalte op Holten, alwaar ze ook werden begraven, zoals anderen ook in Colmschate.

Uit de geschiedenis blijkt dat al in ongeveer 1790 in Dijkerhoek onderwijs werd gegeven door boer Hakkert, in het schoolgebouw dat daar nog lange jaren heeft gestaan, en waar veel kinderen uit deze streek naar toe gingen. Volgens de overlevering moet voor die tijd Broekstaart zich, zoals toen gebruikelijk, voor schoolmeester hebben uitgegeven. Hij was in deze buurt woonachtig en hield al school. Men hoefde hier nog geen aanstelling voor te hebben, eerst in 1857 werden de onderwijzers aangesteld met een vast tractement en moest men voor elk kind schoolgeld betalen. Vóór die tijd bepaalde de Meester dit schoolgeld zelf. Ook was er toen de algemene leerplichtwet niet. Als er dan eens krasbussels (ondeugende jongens) waren die er niet naar school wilden, bleven ze thuis. Ook gedurende de zomermaanden gingen de grotere kinderen niet, ze moesten dan helpen met het boerenwerk.